

Marianna Otmianowska
Muzeum Łazienki Królewskie

Spoleczna odpowiedzialność edukacji muzealnej na przykładzie obchodów 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości

Słowa kluczowe

edukacja muzealna, obchody stulecia odzyskania przez Polskę niepodległości, wystawy, muzealnictwo

Streszczenie

Edukacja muzealna, której pozycja we współczesnym muzealnictwie stale rośnie, poprzez zachęcanie do krytycznego myślenia i wyrażania własnych opinii nie tylko na poszczególnych etapach kształcenia, ale także wśród wszystkich zwiedzających, przyczynia się do budowania kapitału tak społecznego, jak i kulturowego. Spojrzenie na edukację muzealną w perspektywie obchodów stulecia odzyskania przez Polskę niepodległości pozwala na refleksje z pogranicza muzealnictwa, popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym i edukacji historycznej. Próba określenia dalszych badań wydaje się być konieczna w perspektywie zachodzących procesów, wynikających ze strategicznych projektów polskich muzeów.

Odzyskanie niepodległości stanowiło impuls do działań kulturowych. W rzeczywistości każdy proces aktywizacyjny i wspólnotowotwórczy wymaga zaistnienia kultury stanowiącej rodzaj społecznego i narodowego integratora¹.

W wyjątkowym dla polskiego społeczeństwa czasie, jakim jest okres obchodów setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, podejmowanych jest wiele działań twórczych we wszystkich sektorach kultury, w tym także w obszarze edukacji kulturalnej. Ważne miejsce na mapie tychże inicjatyw zajmuje edukacja muzealna pozostająca zawsze w trwałej relacji z inną podstawową funkcją muzeum, jaką jest wystawiennictwo. Warto przytoczyć konkluzję dr Agnieszki Morawińskiej, dyrektor Muzeum Narodowego w Warszawie w latach 2010–2018: „Doceniając znaczenie muzeum jako instytucji badawczej, gromadzącej i zabezpieczającej zbiory, musimy jednak zawsze pamiętać o ostatecznym celu wszelkich aktywności – o dzieleniu się pozyskaną wiedzą ze społeczeństwem”².

Obchody przypadają na lata 2017–2021, a ich celem jest upamiętnienie i uczczenie wydarzeń oraz osób związanych z odzyskaniem, a także utrwaleniem polskiej niepodległości³. W ramach Programu Wieloletniego „Niepodległa” na lata 2017–2022 w 2018 roku przygotowano dwadzieścia pięć wystaw w samych tylko muzeach prowadzonych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Warto wyjść od założenia, że „Muzeum jest żywym kontekstem, obszarem, gdzie obiekty oddziałują na odbiorców, a odbiorcy »stwarzają« obiekty w procesie poznania. Gromadzone w muzeum obiekty materialne lub/i niematerialne w świadomy sposób zostają wybrane i użyte do stworzenia układu percepcyjnego (wizualnego, dźwiękowego, multisensorycznego)”⁴. Wykorzystując istotne dla ujętego w temacie

---

¹ R. Wiśniewski, *Procesy konstituowania podmiotowości państwowej i tożsamości zbiorowych w działaniach społecznych i kulturalnych w latach 1918–2018. Selektywne kalendarium*, [w:] *Eseje o Niepodległej*, red. R. Wiśniewski, Warszawa 2018, s. 81.

² *Raport o stanie edukacji muzealnej. Suplement. Część 1*, red. M. Szelaąg, seria: *Muzeologia*, t. 8, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2014, s. 123.

³ <https://niepodlegla.gov.pl/o-niepodleglej/inauguracyjne-posiedzenie-komitetu-narodowych-obchodow-100-rocznicy-odzyskania-niepodleglosci/>; [dostęp: 4.01.2019].

⁴ D. Folga-Januszewska, *Muzeum: fenomeny i problemy*, seria: *Muzeologia*, t. 10, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2015, s. 99.

zagadnienia wyniki dostępnych badań socjologicznych, dotyczących świętowania odzyskania Niepodległości i analizując wiadomości pochodzące w większości z kalendarium i stron internetowych muzeów na temat programów edukacyjnych towarzyszących obchodom, można określić kierunki dalszych działań niezbędnych do kształtowania projektów longitudinalnych. Wydaje się koniecznym, aby wizje o charakterze otwartym, bazujące zazwyczaj na amorficznych inicjatywach, mogły być konwertowane w interdyscyplinarne strategie i ewaluowalne działania operacyjne. Potrzeba stosowania systematycznej i metodycznej perspektywy diagnostycznej opiera się na konkluzjach ze zrealizowanych badań:

Komplementarna analiza owych zagadnień wymaga szczegółowych badań teoretycznych i empirycznych. Podjęte w badaniach kwestie z konieczności miały charakter schematyczny i służyły zarysowaniu percepcji Święta Niepodległości przez Polaków opierając się na fundamentalnych miernikach ilościowych i jakościowych. Konstrukcja narzędzia badawczego bazowała na projekcie, którego celem było zdiagnozowanie stanu świadomości Polaków wobec zróżnicowanych opinii i postaw. (...) Zrobiliśmy zdjęcie socjologiczne, które wymaga powtórzenia w następnym badaniu. Obraz społeczeństwa polskiego, jaki wyłania się z owego zdjęcia, dostarcza jednak wielu inspiracji teoretycznych z zakresu badań nad formami uczestnictwa Polaków w Święcie Niepodległości⁵.

Wspomniana interdyscyplinarność w projektowaniu procesu badawczego powinna obejmować zagadnienia zarówno z dziedziny muzeologii, w tym edukacji muzealnej, jak i dydaktyki historii i wiedzy o społeczeństwie, z uwzględnieniem metodyki kształtowania postaw obywatelskich. Tak zbudowane instrumentarium, uwzględniające metody i środki z różnych dyscyplin i obszarów poznawczych, może pozwolić na skonstruowanie trafnych hipotez naukowych.

---

⁵ M. Modzelewska, Z. Maciejczak, T. Kukołowicz, R. Wiśniewski, *Raport Świętowanie Niepodległości 11 listopada 2017 roku* dostępny na otwartej licencji (Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska); <https://www.nck.pl/badania/projekty-badawcze/raport-swietowanie-niepodleglosci-11-listopada-2017-roku>; [dostęp: 4.01.2018], s. 39.

Kontekst badawczy

We wrześniu 2016 roku zostały opublikowane pierwsze wyniki badań w formie *Raportu z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”* wykonanego przez TNS Polska na zamówienie Narodowego Centrum Kultury⁶, którego celem „było pogłębienie wiedzy na temat stosunku Polaków do historii Polski, Święta Niepodległości, obchodzenia świąt państwowych i narodowych oraz patriotyzmu”⁷. Badanie sondażowe przeprowadzono na reprezentatywnej, ogólnopolskiej grupie 1512 osób. Pierwszą część stanowił „sondaż ekskluzywny”, drugą zaś badania jakościowe (10 zogniskowanych wywiadów grupowych oraz 10 pogłębionych wywiadów indywidualnych). Wśród najważniejszych wniosków skategoryzowanych w czterech obszarach, należy wskazać:

- 1) Postawy Polaków wobec przeszłości:
  - Przekonanie o przydatności w terażniejszości wiedzy o przeszłości jest obecnie mniej powszechne niż w poprzednich pokoleniach. Zmieniają się funkcje przypisywane wiedzy historycznej: przestaje być „nauczycielką życia”, a jest ważna jako element ogólnej kultury i czynnik kształtujący tożsamość.
  - Rekonstrukcje historyczne stały się jednym z najpopularniejszych sposobów przekazywania wiedzy o przeszłości.
  - Odzyskanie niepodległości w 1918 roku lokuje się w kanonie narodowej tradycji funkcjonującym w potocznej pamięci zbiorowej współczesnego społeczeństwa polskiego.
- 2) Odzyskanie niepodległości w pamięci zbiorowej:
  - Za najważniejsze postaci zasłużone dla odzyskania niepodległości uważa się obecnie: Józefa Piłsudskiego (postać szczególnie dobrze znana), Romana Dmowskiego, Ignacego Paderewskiego, Wincentego Witosa, Wojciecha Korfatego (postać pamiętana zwłaszcza na Śląsku), Józefa Hallera (działania upamiętniające na Pomorzu).

---

⁶ Zespół badawczy TNS Polska pod kierownictwem P. Kwiatkowskiego: F. Jasiński, K. Jodłowski, D. Kachniak, U. Krassowska, G. Liśkiewicz, S. Rudnicki, J. Skrzyńska, A. Trzasańska, *Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”* dostępny na otwartej licencji (Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska); <https://www.nck.pl/upload/attachments/318315/Raport%20Niepodleg%C5%82a%20NCK%20TNS.pdf>; [dostęp: 4.01.2019].

⁷ Ibidem, s. 3.

- W pamięci zbiorowej utrwaliły się: fakt zakończenia I wojny światowej i odzyskanie niepodległości, a także wojna polsko-bolszewicka. Mało znane są wydarzenia wcześniejsze: rewolucja 1905, walki polskich formacji w czasie I wojny światowej.
  - Współpraca „ojców” niepodległości, zwłaszcza Piłsudskiego z Dmowskim to jeden z „mitów założycielskich” II Rzeczypospolitej, obecny do dzisiaj w pamięci zbiorowej Polaków.
  - Miejsca, książki i filmy związane z odzyskaniem niepodległości w roku 1918 nie są obecnie znane powszechnie – poza specjalistami wiedzę na ten temat posiadają osoby aktywnie uczestniczące w upamiętnianiu wydarzeń z pierwszych dekad XX wieku. Polacy znają natomiast dość dobrze pieśni żołnierskie z okresu I wojny światowej, w tym – pieśni legionowe.
- 3) Postawy wobec świąt państwowych i obchodów rocznicy odzyskania niepodległości:
- Odzyskanie niepodległości należy, w zgodnej opinii badanych, do rocznic zasługujących na szczególne upamiętnienie.
  - Około połowa Polaków nie świętuje w żaden szczególnie sposób rocznicy odzyskania niepodległości.
  - Polacy pytani o osobiste preferencje dotyczące świętowania 11 listopada jako organizatorów obchodów najczęściej wskazują władze lokalne (46%) oraz centralne (43%).
  - Najczęściej deklarowane formy świętowania 11 listopada to: udział w uroczystościach kościelnych, wywieszenie flagi i udział w publicznych uroczystościach.
  - Rekonstrukcje historyczne oraz zadbanie o groby poległych to – w opinii badanych – najbardziej odpowiednie sposoby świętowania 11 listopada.
- 4) Postawy wobec patriotyzmu we współczesnym społeczeństwie polskim:
- Czynnikiem tworzącym obecnie więź narodową, najczęściej wymienianym spontanicznie w trakcie badań, jest religia, inne to: tradycja, obyczaje, język polski, wspólna historia, kultura.
  - Niemal każdy Polak sądzi, że patriotyzm polega na (...) dbałości o narodowe dziedzictwo⁸.

---

⁸ Ibidem, s. 3–5.

Istotnym dla poniższych konkluzji jest fakt, że „dane z roku 2003 wskazywały, że zyskało (w porównaniu z pomiarem z 1987 r.) na popularności postrzeganie wiedzy o przeszłości jako części kapitału kulturowego oraz intelektualnej formacji człowieka, ważnych dla kształtowania się grupowej tożsamości”⁹. Co intrygujące, przy wynikach oceny atrakcyjności różnych sposobów promowania treści historycznych nie pojawiły się ani instytucje muzealne, ani inicjatywy wystawiennicze. Wskazano jako atrakcyjne dla 74% respondentów – rekonstrukcje historyczne, dla 66% badanych – koncerty, dla 64% – utwory muzyczne, dla 62% – instalacje artystyczne, spektakle teatralne, dla 61% – powieści, dla 61% – seriale telewizyjne, dla 55% – filmy kinowe, dla 34% – komiksy, dla 31% – odzież patriotyczna, dla 26% – naklejki i tzw. gadzety, a dla 25% ankietowanych – murale¹⁰. Przy spontanicznym wskazywaniu w badaniach realizowanych w latach 1987, 2003 i 2016 postaci historycznych cenionych w polskim społeczeństwie wymieniono jednego malarza, jednocześnie jedyne go artystę plastyka, czyli Jana Matejkę (wskazał go w 1987 roku 1% badanych, w 2003 roku 0,9% badanych, a w 2016 roku 1% badanych)¹¹. Ogółem wydaje się, że jako predyktor sprzyjający odzyskaniu niepodległości „Kultura to czynnik wskazywany relatywnie rzadko (19%), gdyż – jak wskazują wypowiedzi zarejestrowane w trakcie badań jakościowych – jej rola jest postrzegana w kontekście kształtowania i podtrzymywania tożsamości i poczucia odrębności narodowej”¹². W społecznej percepcji funkcjonujący kanon dzieł literackich, plastycznych czy filmowych dotyczących odzyskania niepodległości nie stanowi istotnej składowej zrywu niepodległościowego. Jak wskazano w raporcie:

Występuje znaczna dysproporcja pomiędzy liczbą ludzi deklarujących chęć obchodzenia Święta Niepodległości a liczbą osób angażujących się w działania poza gronem rodzinnym i przyjaciół. W dużym stopniu wynika ona z koncentracji organizatorów na wydarzeniach centralnych, w których niewielka grupa osób może

---

⁹ Ibidem, s. 6.

¹⁰ Ibidem, s. 7.

¹¹ Ibidem, s. 10–13.

¹² Ibidem, s. 17.

uczestniczyć osobiście, a większość Polaków śledzi ich przebieg za pomocą mediów. Aktywny udział dużej grupy Polaków w obchodach świąt państwowych wymagałby zwiększenia liczby działań realizowanych lokalnie¹³.

Sugeruje to, że zdaniem większości Polaków obchody 100-lecia odzyskania niepodległości powinny bazować na wspólnoto- i narodotwórczych działaniach edukacyjno-informacyjnych. Jako inną formę, najczęściej wymienianą przez respondentów wskazano „organizację dużych wystaw w muzeach narodowych”¹⁴. Warto także dodać, że dominujący odsetek Polaków (91%) sądzi, że patriotyzm polega między innymi na dbałości o zabytki¹⁵, zaś jedną z form realizowania działań patriotycznych jest także dbałość o zabytki (85%)¹⁶.

W styczniu 2017 roku opublikowano raport na podstawie triangulacji badań jakościowych i ilościowych pod tytułem *Świętowanie Niepodległości 11 listopada 2017 roku*¹⁷. W badaniach jakościowych zrealizowano 6 zogniskowanych wywiadów grupowych, przy czym w każdym uczestniczyło 6–8 osób. W części ilościowej badanie sondażowe zrealizowano na próbie 1000 Polaków. Dobór próby był losowy. Z raportu wynika, że:

- Za dzień wyjątkowy najczęściej uznawały 11 listopada 2017 roku te osoby, które równocześnie wskazywały na uczestnictwo w obchodach, wydarzeniach publicznych lub mszy świętej.
- Z wywiadów grupowych wynika, że zainteresowanie obchodami pojawia się w wyniku przekazu rodzinnego, edukacji szkolnej i zaangażowania w ruch harcerski. Motywacją do uczestnictwa w obchodach po raz pierwszy może być chęć przekazania dzieciom wyznawanych przez siebie

---

¹³ Ibidem, s. 26–27.

¹⁴ Ibidem, s. 29.

¹⁵ Ibidem, s. 30.

¹⁶ Ibidem, s. 32.

¹⁷ M. Modzelewska, Z. Maciejczak, T. Kukołowicz, R. Wiśniewski, *Raport Świętowanie Niepodległości 11 listopada 2017 roku* dostępny na otwartej licencji (Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska); <https://www.nck.pl/badania/projekty-badawcze/raport-swietowanie-niepodleglosci-11-listopada-2017-roku> [dostęp: 4.01.2018].

wartości oraz wiedzy o wydarzeniach historycznych. Równocześnie badani – zarówno z młodszych, jak i starszych wiekowo grup – mówili o modzie na świętowanie 11 listopada, która pojawiła się kilka lat temu.

- Spośród różnych form obchodów zaprezentowanych respondentom podczas wywiadów grupowych, jednoznacznie pozytywnie oceniano rekonstrukcje historyczne (opisywane jako: idealne dla rodzin z dziećmi, umożliwiające kontakt z „żywą historią”)¹⁸.

Na pytanie o to, jak przebiegał dzień 11 listopada 2017 najczęściej wymieniano spędzanie czasu z rodziną i/lub znajomymi (53,4%) oraz korzystanie z mediów (w tym TV) i czytanie książek (43,6%), a dalej uczestnictwo we mszy świętej lub podejmowanie inne praktyk religijnych (18,3%), odpoczywanie poza domem (17,8%), udział w wydarzeniach zbiorowych, w tym organizowanych z okazji Święta Niepodległości (13,8%)¹⁹. W raporcie zagadnienie muzeów pojawiło się przy okazji omawiania koncertów i wydarzeń historycznych. Koncert pieśni patriotycznych odbywający się w Muzeum Powstania Warszawskiego został jako forma wyrazu artystycznego określony słowami: refleksyjny, dodatek wieńczący obchody, dobre zakończenie dnia, dla koneserów, zainteresowanych, dla dorosłych, dla osób starszych, a nie rodzin z dziećmi²⁰. Można jeszcze wskazać opinie dotyczące rekonstrukcji historycznych, które będąc obszarami bliskimi edukacji muzealnej oceniane są jako: „idealne dla rodzin z dziećmi, interesujące, inspirujące, umożliwiające kontakt z »żywą historią«, wydarzenia o walorach edukacyjnych”²¹. Jako dominujące powody obchodzenia Święta Niepodległości ankietowani wymieniali przekonanie o istotności święta, poczucie przynależności do wspólnoty i dumy, które towarzyszą udziałowi w obchodach, a także radosny charakter odróżniający je od innych upamiętnianych wydarzeń z historii Polski²². Istotne dla dalszych rozważań mogą być także odpowiedzi

---

¹⁸ Ibidem, s. 4–5.

¹⁹ Ibidem, s. 14.

²⁰ Ibidem, s. 29.

²¹ Ibidem, s. 27.

²² Ibidem, s. 34.

na pytanie o czynniki zachęcające do udziału w obchodach Święta Niepodległości, ponieważ ich analiza może stać się prolegomeną do diagnozy potrzeb odbiorców obchodów, w tym także tych korzystających z oferty edukacji muzealnej:

- Najważniejsze święto – przekonanie o wadze święta i wydarzeń, które ono upamiętnia.
- Poczucie wspólnoty, jedności – na przeżycie przede wszystkim tych emocji mają nadzieję osoby uczestniczące w obchodach Święta Niepodległości.
- Radosny charakter – okazja do radości i zabawy, co odróżnia je od większości polskich świąt i upamiętnianych rocznic.
- Obowiązek – poczucie powinności. Przekonanie, że „trzeba iść”, które nie jest poddawane większej refleksji. Niektórzy badani nie podawali konkretnych argumentów – obchodzenie Święta Niepodległości jest dla nich czymś oczywistym.
- Poczucie dumy (z polskości, z polskiej historii) – Święto Niepodległości pozwala je odczuwać i budować.
- Stałość, poczucie ciągłości – obchody 11 listopada to ważny, stały punkt w roku, dający też poczucie ciągłości polskiej państwowości.
- Atrakcyjna, bogata oferta obchodów (argument pojawiający się podczas dyskusji odbywających się w Warszawie).
- Głośne święto, obecne w mediach – trudno je przeoczyć.
- Manifestowanie wartości – Święto Niepodległości jest okazją dla zmanifestowania zarówno wyznawanych wartości (badani mówili przede wszystkim o patriotyzmie), jak i politycznych przekonań.
- Kulturowanie pamięci – 11 listopada to okazja do okazania szacunku i oddania hołdu przeszłym pokoleniom.
- Moda – badani, szczególnie ze starszych grup wiekowych, zwracali uwagę, że od kilku lat świętowanie odzyskania niepodległości 11 listopada stało się bardziej popularne, modne.
- „Przy okazji”: osoby które lubią sport, np. biegają, świętują odzyskanie niepodległości „przy okazji” realizowania swojej pasji.

Jednocześnie jako czynniki zniechęcające do udziału w obchodach wymieniano podziały społeczne i polityczne; upolitycznienie uroczystości; lęk przed agresją; jesienną, listopadową pogodę; indywidualną niechęć do zbiorowych wydarzeń; nadmierną powtarzalność uroczystości oficjalnych; ograniczoną ofertę kulturalną (zarzut pojawiający

się w kategorii mieszkańców średnich miast); powagę, patos czy wręcz nudę oficjalnych uroczystości²³.

Należy podkreślić, że w pierwszym badaniu dla Wieloletniego Programu Rządowego „Niepodległa”, ankietowani zwrócili uwagę na potrzebę dużych wystaw w muzeach narodowych, na znaczące zainteresowanie rekonstrukcjami historycznymi, częste akcentowanie edukacyjnego wymiaru obchodów. Jednocześnie nie poruszono już tychże zagadnień podczas badań realizowanych po obchodach 11 listopada 2017 roku.

Edukacyjne propozycje muzeów

Znamienita liczba polskich muzeów, zwłaszcza dużych, funkcjonujących na terenach municypalnych, szczególnie muzeów o charakterze narodowym eksponowało, jest w trakcie lub planuje pokazywać wystawę związaną z tematyką setnej rocznicy odzyskania niepodległości. Bogactwo znaczeń, symboli, odniesień, metafor, a także osobowości twórców jest w tym przypadku znaczącym rezerwuarem koncepcji. Kuratorzy wystaw proponują zarówno tematy przekrojowe, jak na przykład „Niepodległość. Wokół myśli historycznej Józefa Piłsudskiego” (kuratorzy: Wacława Milewska i Piotr Wilkosz) w Muzeum Narodowym w Krakowie, „Rzeczpospolita Zakopiańska 1918” (kurator Lesław Dall) w Muzeum Tatrzańskim, „Krzyżąc: Polska! Niepodległa 1918” (kurator Piotr Rypson) w Muzeum Narodowym w Warszawie, „Narodziny nowoczesnego miasta. Poznań w latach 1918–1929” (kurator Justyna Żarczyńska) w Muzeum Narodowym w Poznaniu, „Znaki wolności. O trwaniu polskiej tożsamości narodowej” (autorzy scenariusza: Irena Kossowska i Łukasz Kossowski) na Zamku Królewskim w Warszawie, „Przyszłość będzie inna. Wizje i praktyki modernizacji społecznych po roku 1918” (kurator Joanna Kordiak) w Zachęcie Narodowej Galerii Sztuki czy „Błask orderów w 100-lecie odzyskania Niepodległości” (kurator Izabela Prokopczuk-Runowska) w Muzeum Łazienki Królewskie. Nie brakuje także wystaw monograficznych, jak na przykład: „Wyspiański” (kuratorzy: Danuta Godyń i Magdalena Laskowska) w Muzeum Narodowym w Krakowie, „Józef Brandt. 1841–1915” (kuratorzy: Ewa Micke-Broniarek i Agnieszka

---

²³ Ibidem, s. 35–38.

Bagińska) oraz „Paderewski” (kuratorka Magdalena Pinker) – obie ekspozycje w Muzeum Narodowym w Warszawie. Wspomnieć należy także o wystawie „W Polsce króla Maciusia. 100-lecie odzyskania niepodległości” (kuratorki: Tamara Sztyma, Anna Czerwińska), ekspozycji o tyle niezwyklej, że jak napisał Dariusz Stola, dyrektor Muzeum Polin: „choć jest wystawą dla dzieci, nie jest tylko dla nich ani nie jest wystawą dziecięcą – jest wystawą dla »małych i dużych dorosłych«”²⁴.

Większość wystaw rozpoczynała się w okolicach 11 listopada 2018 roku, ale wydarzenia, które należy zaliczyć do programów edukacyjnych towarzyszących wystawom zazwyczaj zostały rozłożone w czasie, a wielu przypadkach obejmują cały okres trwania ekspozycji. Należy także zauważyć, że muzea proponują również działania edukacyjne niezwiązane z wystawą czasową, ale silnie korespondujące z tematyką patriotyczną nawiązującą do obchodów. Zazwyczaj wszelkie informacje organizacyjne dotyczące wydarzeń towarzyszących podane są na stronach internetowych danych muzeów oraz rozsyłane za pomocą newsletterów. W tym miejscu jednak warto podkreślić, że z wymienionych powyżej jednostek muzealnych wystawę i towarzyszący jej program edukacyjny komplementarnie traktują przede wszystkim: Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum Narodowe w Krakowie, Zachęta Narodowa Galeria Sztuki, Zamek Królewski i Muzeum Łazienki Królewskie. Bezpośrednio pod kuratorską informacją, jeszcze przed rozpoczęciem ekspozycji umieszczają dostępny dla wszystkich pełen program wydarzeń. Zaakcentować jednak należy, że programy te nazywane są w różny sposób: program towarzyszący, program edukacyjny, wydarzenia towarzyszące, a w jednym przypadku nawet „imprezy towarzyszące wystawie”, które to akurat określenie nie wydaje się być adekwatnym. Wynika to z idei zainteresowania tymi działaniami jak największej grupy odbiorców. Nadal bowiem panuje przekonanie zarówno wśród niektórych muzealników, jak i muzealnych gości, że program edukacyjny skierowany jest jedynie do dzieci jako głównej kategorii odbiorców. Aby edukację muzealną traktować z należną jej powagą i uwagą warto porównać frekwencję podczas danej wystawy oraz frekwencję podczas wydarzeń o charakterze edukacyjnym jej towarzyszących.

---

²⁴ D. Stola, *W Polsce króla Maciusia. 100-lecie odzyskania niepodległości*, [w:] *W Polsce króla Maciusia*, red. A. Czerwińska, T. Sztyma, Warszawa 2018, s. 8.

Zdaniem profesor D. Folgi-Januszewskiej:

Muzea ze swymi obiektami, zamknięciem, ograniczeniem, przysłowiowymi kaptami, setkami specjalistów od wąskich dziedzin stały się prowokacją dla kultury jawności i zwolenników anonimowego komunikatu. Materialny muzealny obiekt był symbolicznym przeciwstawieniem żywej opowieści. Dlatego coraz częściej miejsce muzealnego obiektu w przestrzeni galerii zajmuje „narracja”. Widz czeka na komunikat. Nie widzi, jeśli nie wie²⁵.

Podjmując próbę wstępnej ewaluacji edukacji muzealnej związanej z obchodami niepodległości, jako referencję można wyznaczyć rekomendacje powstałe w wyniku badań dotyczących stanu edukacji muzealnej w Polsce prowadzonych przez Forum Edukatorów Muzealnych w latach 2009–2011²⁶. Stwierdzono wówczas, że scenariusze lekcji muzealnych powinny wynikać z korelacji muzealnych i szkolnych programów, że dążąc do społecznej integracji należy rozszerzać nietradycyjne formy działań edukacyjnych, dbając także o potrzeby mniejszości czy osób z dysfunkcjami. Zdefiniowano również potrzebę oferty edukacyjnej dla osób nieposługujących się polskim językiem. Uznano, że bogactwo form programów edukacyjnych powinno wynikać ze współpracy różnorodnych segmentów, a więc zarówno edukacji, jak i konserwacji, wystawiennictwa czy pionu badań naukowych, co pozwala na poszerzenie marginesu kanonu wiedzy, a tym samym kompetencji uczestników. Zauważono także konieczność projektów partycypacyjnych, dzięki którym muzea mają szansę na nowe formy komunikacji. Jedną z ważniejszych rekomendacji było twierdzenie o wadze budowania kompetencji społecznych, praktycznych i kulturowych w wyniku stwarzania publiczności warunków do krytycznego myślenia²⁷.

We wspomnianych wyżej jednostkach muzealnych, programom

---

²⁵ D. Folga-Januszewska, op. cit., s. 70.

²⁶ *Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, kontekst, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*, red. M. Szelaż, Warszawa 2012. Pełen raport dostępny on-line file:///C:/Users/M5707~1.OTM/AppData/Local/Temp/RAPORT_O_STANIE_EDUKACJI_MUZEALNEJ-1.epub [dostęp: 4.01.2018].

²⁷ Skonkretyzowanie sześciu z dwudziestu dziewięciu punktów na podstawie: *Raport o stanie edukacji muzealnej. Suplement....* op. cit., s. 36.

edukacyjnym towarzyszyły powyższe rekomendacje, aczkolwiek brakowało oferty dla widzów z zagranicy, co należy zapewne tłumaczyć narodowym charakterem obchodów niepodległości. Potencjał edukacyjny w rozumieniu zarówno różnorodności form, jak i szerokiego grona odbiorców najlepiej opisuje wstęp do programu towarzyszącego wystawie „Krzycząc: Polska! Niepodległa 2018”:

Program towarzyszący wystawie przygotowaliśmy z myślą o wszystkich naszych gościach – od dzieci i rodzin po seniorów. Zapraszamy na oprowadzania kuratorskie, wykłady, debaty, spotkania tematyczne, pokazy kina niemego z muzyką na żywo, warsztaty rodzinne oraz specjalne propozycje dla młodzieży. Dla uczniów wszystkich poziomów nauczania przygotowaliśmy lekcje muzealne. Osoby niepełnosprawne mogą skorzystać z audiodeskrypcji, zamówić tłumacza języka migowego i wziąć udział w specjalnych warsztatach dla osób niewidomych. Bezpłatne druki edukacyjne dla dzieci i dorosłych ułatwiają aktywne zwiedzanie i przybliżają tematykę wystawy. Zachęcamy również do korzystania z audioprzewodników, dostępnych w języku polskim i angielskim²⁸.

Warto zaznaczyć, że znaczna część muzeów tworzy programy edukacyjne bezpośrednio związane z wystawami czasowymi. Trudno byłoby wskazać aktualnie muzeum, które nie oferuje zwiedzającym zorganizowanego oprowadzania z przewodnikiem, spotkania na wystawie z kuratorem lub audioprzewodników. Na szczególną uwagę zasługują projekty cechujące się przemyślanym, rozbudowanym merytorycznie, uwzględniającym udział wybitnych gości z zewnątrz, rozłożonym w czasie programem. Tym samym przemyślany program edukacyjny staje się przestrzenią, można powiedzieć, swoistą platformą komunikacji z widzem. Warto sobie za każdym razem postawić pytanie, czy ma to być dodatkowa względem wystawy platforma, czy też jest to jej konsekwentne rozwinięcie.

Lekcje muzealne, czyli forma zajęć dla zorganizowanych grup szkolnych jest jedną z najbardziej podstawowych formuł edukacyjnych muzeów. Warto wyróżnić projekt Muzeum Łazienki Królewskie oferujący 100 bezpłatnych zajęć edukacyjnych dla szkół i przeszkoli

---

²⁸ <http://www.mnw.art.pl/edukacja/programy-do-wystaw-czasowych/krzyczac-polska-niepodlegla-1918--26-pazdziernika-2018--17-m/> [dostęp: 5.01.2019].

na 100-lecie odzyskania niepodległości, które odbywały się w listopadzie i można je było umawiać z wyprzedzeniem²⁹:

- „Blask orderów z bliska“ – dla przedszkoli, klas I–III i IV–VI szkoły podstawowej oraz grup z niepełnosprawnościami: klas integracyjnych, osób niesłyszących i słabosłyszących, poruszających się na wózkach i z ograniczoną mobilnością oraz z lekką niepełnosprawnością intelektualną i zaburzeniami.
- „Mity i legendy zapisane w orderach“ – zajęcia dla przedszkoli, klas I–III i IV–VI szkoły podstawowej.
- „Bohater na medal“ – dla klas I–III, IV–VI i VII–VIII szkoły podstawowej oraz szkół ponadgimnazjalnych.
- „Ordery i odznaczenia – symbole niepodległości państwa“ – dla klas VII–VIII szkoły podstawowej oraz szkół ponadgimnazjalnych.
- „Druga strona orderu“ – dla klas VII–VIII szkoły podstawowej oraz szkół ponadgimnazjalnych.
- „Powstanie listopadowe i zawile losy Virtuti Militari“ – dla klas IV–VI i VII–VIII szkoły podstawowej oraz szkół ponadgimnazjalnych.
- „Tadeusz Kościuszko. Bohater dwóch kontynentów“ – dla klas IV–VI i VII–VIII szkoły podstawowej oraz szkół ponadgimnazjalnych.
- „Konstytucja 3 maja“ – dla klas IV–VI i VII–VIII szkoły podstawowej oraz szkół ponadgimnazjalnych.

Lekcje zostały podzielone według grup wiekowych, z określeniem konkretnych poziomów nauczania. W informatorach podano także kilkudzaniowe opisy każdej lekcji oraz określone słowa kluczowe, na przykład „order, gwiazda orderowa, wstęga orderowa, Wielki Mistrz, Kapituła, garnitur, kawaler orderu, strój orderowy, ceremonia”. Zabieg ten jest wyjściem naprzeciw oczekiwaniom nauczycieli, którzy przede wszystkim, także w ramach zajęć poza szkołą, powinni realizować podstawę programową kształcenia ogólnego. Muzeum Narodowe w Warszawie zazwyczaj przy wystawach czasowych oferuje po jednym temacie lekcji muzealnej dla każdej grupy wiekowej. Przy wystawie „Krzycząc: Polska!...” były to:

---

²⁹ <https://www.lazienki-krolewskie.pl/pl/edukacja/kultura-dostepna/kultura-dostepna/kultura-dostepna-100-bezplatnych-zajec-edukacyjnych-na-100-l> [dostęp: 5.01.2019].

- „Polak mały” – dla przedszkoli i klas I–III szkoły podstawowej.
- „Artystyczna droga do wolności” – dla klas IV–VIII szkoły podstawowej i gimnazjum.
- „Niech się Polska przyśni Tobie...” – dla szkół ponadpodstawowych³⁰.

natomiast przy wystawie „Paderewski”:

- „Podróże z Paderewskim” – dla przedszkoli i klas I–III szkoły podstawowej.
- „Wirtuoz i polityk, czyli niezwykły człowiek na niezwykle czasy” – dla klas IV–VII szkoły podstawowej i gimnazjum.
- „Jak wywalczyć Niepodległą? Sale koncertowe i polityczne salony” – dla szkół ponadgimnazjalnych³¹.

Na uwagę zasługuje rozszerzony opis każdej lekcji, ukazujący warsztatowy charakter zajęć, pozwalający na interaktywny udział odbiorców. Lekcje w Muzeum Narodowym w Warszawie miały mieć wymiar dydaktyczny nie tylko dzięki wykorzystaniu treści historycznych, ale także z powodu realizacji celów edukacji społecznej i patriotycznej.

Muzeum Narodowe w Krakowie (MNK) w roku 2018 zaoferowało 1918 bezpłatnych lekcji muzealnych. Wychodząc z założenia, że jednym z obowiązków patriotycznych jest udział w kulturze, nie określano tematyki bezpłatnych lekcji, można było je wybrać spośród wszystkich dostępnych z oferowanego katalogu. W folderze dotyczącym edukacji w roku szkolnym 2018/2019 zastępca dyrektora MNK, dr hab. Łukasz Gawel zauważył:

Z okazji 100. rocznicy odzyskania niepodległości, chcąc podjąć rozważania m.in. na wymienione wyżej tematy, zapraszamy 1918 grup na bezpłatne lekcje muzealne. Chcielibyśmy razem z nimi cieszyć się wolnością, pokazując, jak wiele postaci i postaw prowadziło do jej odzyskania. Chcielibyśmy, aby widzieć w niej nie tylko przelaną krew, lecz także geniusz artystów, pasję naukowców, cywilną

---

³⁰ <http://www.mnw.art.pl/edukacja/programy-do-wystaw-czasowych/krzyczac-polska-niepodlegla-1918--26-pazdziernika-2018--17-m/> [dostęp: 5.01.2019].

³¹ http://www.mnw.art.pl/edukacja/programy-do-wystaw-czasowych/rchium/paderewski--17-lutego--20-maja-2018/#LEKCJE%20MUZEALNE* [dostęp: 5.01.2019].

odwagę w codziennym życiu tzw. zwykłych obywateli czy na przykład niezależność kobiet szukających w trudnych czasach nowych ról społecznych³².

Jednostki muzealne proponują także zwiedzającym druki edukacyjne, czyli materiały pomagające w interaktywnym zwiedzaniu muzeów i wystaw. Są to zazwyczaj wydruki formatu A3 złożone do mniejszego, bardziej poręcznego formatu A5. Zawarte w nich zadania typu krzyżówki czy rebusy są ściśle powiązane z tematyką ekspozycji. W Muzeum Narodowym w Warszawie druki edukacyjne zaprojektowane w dwóch wersjach – dla młodszych i starszych odbiorców – dostępne są bezpłatnie dla wszystkich zwiedzających przy wejściu na wystawę. Z takich druków korzystają także edukatorzy muzealni podczas zajęć zorganizowanych. Zaobserwować można potrzebę korzystania z nich również wśród indywidualnych, dorosłych zwiedzających. W Muzeum Narodowym w Krakowie, mimo otwarcia wystawy w dniu 31 października 2018 roku, dopiero 10 listopada wyłożono druki, co było świadomym działaniem mającym dodatkowo zainteresować i przyciągnąć do muzeum publiczność w świąteczny weekend 10–11 listopada.

Warsztaty przeznaczone dla nauczycieli, organizowane przez muzealne działy edukacji, również stały się przestrzeniami warsztatowo-animacyjnymi towarzyszącymi obchodom. W Muzeum Narodowym w Krakowie coroczny cykl zatytułowany „Szkoła interpretacji” został także wpisany w program obchodów, a jego opis wyraźnie ukazuje próby łączenia edukacji szkolnej z pozaszkolną: „Niepodległość to wolność. Wolne mogą być państwa, ale i przekonania, stwierdzenia, jednostki i grupy. A czy wolne mogą być dzieła sztuki? Co mogłoby je zniewalać? Jak je uwalniać? Czy z dziełami sztuki wolno robić wszystko? Czy o wolność trzeba walczyć? Jaki jest związek między wolnością a równością? A między wolnością i braterstwem?”³³.

Poruszając zagadnienie warsztatów można podzielić je wedle kilku kryteriów. Muzea oferują warsztaty dla rodzin, dla dzieci, dla młodzieży. Mogą to być warsztaty twórcze, które zazwyczaj łączą część

---

³² http://media.mnk.pl/images/upload/pliki/pliki_educacja/materiały_dla_nauczycieli/Szkoly_i_nauczyciele_2018.pdf [dostęp: 5.01.2019].

³³ <http://mnk.pl/artukul/szkolenia-dla-nauczycieli-i-animatorow-kultury> [dostęp: 5.01.2019].

teoretyczną w galerii z częścią plastyczną w pracowni czy sali edukacyjnej. Istnieją także warsztaty dyskusyjne, zazwyczaj dla starszych grup zwiedzających. W Muzeum Łazienki Królewskie przy wystawie „Blask orderów...” proponowane są warsztaty edukacyjne „Dzieje polskich znaków zaszczytnych na tle rozwoju symboliki i propagandy XVII–XXI wieku”, a nawet jednodniowe seminaria warsztatowe „Królowa wolność”, składające się z wykładu, oprowadzania po wystawie, a następnie dyskusji.

Coraz częściej, na zasadzie obligatoryjności przyjmuje się organizację zajęć dla zwiedzających z niepełnosprawnościami. W Zachęcie przy okazji wystawy „Przyszłość będzie inna...” zorganizowano warsztaty dla rodzin z dziećmi z autyzmem pod tytułem „Plac zabaw na nowo” i, zgodnie z opisem, ich celem była budowa modernistycznego placu zabaw, a punktem wyjścia rozwój architektury i wzornictwa przemysłowego po 1918 roku. Rozbudowaną ofertą dysponuje także Muzeum Narodowe w Warszawie, które przy okazji każdej wystawy proponuje wybrane wykłady i oprowadzania z tłumaczeniem na język migowy, a także warsztaty dla osób z dysfunkcją wzroku, podczas których zwiedzający mają zazwyczaj możliwość dotknięcia wybranych obiektów.

Jednym z bardziej nowoczesnych określeń funkcjonujących w słowniku muzealnym jest „partycypacja”. Nina Simon, dyrektorka Santa Cruz Museum of Art and History i konsultantka strategii wielu muzeów na świecie wprowadziła sformułowanie „muzeum partycypacyjne”, określając miejsce, w którym można tworzyć, dyskutować, dzielić się swoją wizją i podejściem, a także wchodzić w interakcje zarówno z pracownikami, jak i zwiedzającymi³⁴. Zamek Królewski w Warszawie zaprasza do udziału w konkursie fotograficznym zatytułowanym „Moja Polska”. Najciekawsze prace mają stać się częścią instalacji artystycznej „Moja Polska”, będącej wielkim kolażem współczesnej i archiwalnej fotografii portretowej, stanowiącej finał ekspozycji „Znaki wolności...”³⁵. Muzeum Łazienki Królewskie przy okazji wystawy

---

³⁴ N. Simon, *The Participatory Museum*, Santa Cruz 2010. Dostępna również w Internecie: <<http://www.participatorymuseum.org/read/>> [dostęp: 5.04.2018].

³⁵ <https://www.zamek-krolewski.pl/rokniepodleglosci/znaki-wolnosci/fotokonkurs-moja-polska> [5.01.2019].

traktującej o historii polskich orderów zaprosiło wszystkich do projektu „Odznaczeni – historie zapamiętane”, polegającego na dzieleniu się rodzinnymi historiami na temat odznaczeń, weryfikowaniu i dokumentowaniu przechowywanych prywatnie medali, wspólnym pochylaniu się nad nieznanymi archiwaliami³⁶.

O ile dość często wystawom czasowym towarzyszą wykłady prowadzone przez ekspertów/kuratorów spoza danego muzeum bądź pracowników muzeum niezwiązanych bezpośrednio z daną ekspozycją, to na szczególną uwagę zasługuje cykl debat zorganizowanych przez Muzeum Narodowe w Warszawie przy okazji wystawy „Krzycząc: Polska!...”. Jak informuje sama instytucja: „Muzeum Narodowe w Warszawie z okazji trwania wystawy »Krzycząc: Polska! Niepodległa 1918« staje się przestrzenią celebrowania stulecia odzyskania niepodległości. Raz w miesiącu wspólnie z historykami, publicystami i dziennikarzami związanymi z tygodnikiem »Do Rzeczy«, dziennikami »Gazetą Wyborczą« i »Rzeczpospolitą« Muzeum zaprasza do rozmów wokół niepodległości”. Spotkania dotyczą zagadnień ze świata i socjologii, i polityki, a wieńczy je rozmowa o znamienym tytule „Czy jest potrzebna sztuka narodowa, a jeśli tak, to jaka miałyby być”³⁷.

Temat wystawy często może determinować wyjątkowy charakter działań edukacyjnych, jak na przykład spacer po Warszawie śladami Ignacego Jana Paderewskiego czy cykl koncertów zorganizowanych przy okazji wystawy „Paderewski” w Muzeum Narodowym w Warszawie, podczas których była wykonywana muzyka tego kompozytora, jak również pokazy niemych filmów zarówno w Zachęcie podczas wystawy „Przyszłość będzie inna...”, jak i w MNW w związku z wystawą „Krzycząc: Polska!...”.

Osobnej refleksji wymaga z pewnością ekspozycja w Muzeum Polin „W Polsce króla Maciusia (...)” która została przez kuratorki stworzona w odpowiedzi na potrzeby zwiedzających w wieku przede wszystkim 6–12 lat. Starając się odpowiedzieć na pytania czym jest wolność i po co jest nam potrzebna Tamara Sztyma i Anna Czerwińska

---

³⁶ <https://www.lazienki-krolewskie.pl/pl/edukacja/dorosli-i-seniorzy/dorosli-i-seniorzy/dorosli-i-seniorzy-akcja-odznaczeni-historie-zapamietane-pod> [dostęp: 5.01.2019].

³⁷ <https://debaty.mnw.pl/> [dostęp: 5.01.2019].

zbudowały narrację, której towarzyszą animacyjne działania w przestrzeni wystawy, pozwalające na prace zarówno grupowe, jak i indywidualne. Widz i młody, i dorosły ma szansę na wchodzenie w interakcję w poszczególnych strefach, ale jednocześnie możliwość klasycznego zwiedzania mającego jedynie charakter wizualny. Wystawie towarzyszy także publikacja zatytułowana *Jak ciężko być królem* inspirowana książką *Król Maciuś Pierwszy* autorstwa Janusza Korczaka. Dla dorosłych przygotowano katalog zawierający eseje na tematy prezentowane na wystawie, takie jak współczesna edukacja obywatelska, poglądy Janusza Korczaka na wychowanie czy zagadnienia dotyczące odbudowy II RP.

Podsumowując omawianie reprezentatywnych przykładów, które z pewnością nie wyczerpują tematu, warto przytoczyć słowa Renaty Pater, która uważa, że edukacja muzealna przyczynia się do ciągłego budowania kompetencji społecznych, co wydaje się kluczową rolą przy okazji obchodzenia setnej rocznicy odzyskania w Polsce niepodległości.

Współczesne muzeum otwarte na edukację kulturową obejmuje nie tylko różne grupy docelowe swoich działań, ale również sięga do historii, dziedzictwa kultur, treści, wartości, obiektów, metod, narzędzi, które pozwolą gościom muzealnym na aktywne uczestnictwo (partycypację), uczenie się poprzez rozwiązywanie problemów, odpowiadanie na pytania i stawianie nowych pytań, kreowanie nowych wartości, w obliczu, aktualnych wyzwań współczesności. W tym rozumieniu edukacja muzealna (kultura muzealna) przyczynia się nie tylko do społecznych przemian, ale też do kształtowania się osobowości w rozumieniu personalizmu, a szerzej w humanistycznym kształceniu i wychowaniu człowieka jako osoby³⁸.

Przestrzeń wystawy pozwalająca zwiedzającym na fizyczne i duchowe pozostawienie codzienności poza drzwiami muzeum ma zatem spełniać dodatkowe funkcje, nie tylko wywoływać przeżycia o charakterze estetycznym, ale także zmuszać do refleksji i jednocześnie być katalizatorem procesów wychowawczych.

---

³⁸ R. Pater, *Edukacja muzealna – wychowanie do aktywnego uczestnictwa w kulturze*, „Parejza. Czasopismo Forum Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN” 2017, nr 1 (7), s. 74–92.

Diagnoza kluczowych obszarów tematycznych

Zanim zostanie omówiona potrzeba dalszych badań i perspektyw badawczych, należy jeszcze zastanowić się nad wyzwaniem i zagrożeniami pojawiającymi się przy tak wrażliwym zagadnieniu, jakim jest edukacja muzealna nakierowana na kształtowanie postaw obywatelskich i patriotycznych oraz budowanie świadomości i troski o dziedzictwo kulturowe.

W 2018 roku świętujemy stulecie odzyskania politycznej niepodległości. Ta symboliczna data powinna skłaniać do refleksji zarówno nad drogą do wolności, jak i wyzwaniami, jakie stawia ona przed nami współcześnie. Co dzisiaj znaczy być patriotą? Jakie wartości wiążą się ze szczególnym przywiązaniem do ojczyzny, jak wyrażać to przywiązanie, nie prowadząc do konfrontacji z innymi narodami, jak wyróżniać własne dziedzictwo, nie pomniejszając znaczenia dziedzictwa innych (narodowego, etnicznego, regionalnego). Te wszystkie pytania wydają się wyjątkowo ważne w czasie, kiedy tożsamość i tożsamości stanowią ważny element ogólnoeuropejskiej debaty, kiedy niejednokrotnie w przestrzeni publicznej całego kontynentu pojawiają się głosy ksenofobiczne, nacjonalistyczne czy rasistowskie.

Jesteśmy przekonani, że Muzeum Narodowe w Krakowie ma w tym obszarze szczególne zadanie: powinno z jednej strony budować szacunek dla naszej ojczyzny, pozwalać poznawać jej wielowiekowe dziedzictwo kulturowe, a z drugiej wykazywać bogactwo przeszłości, wielość tropów kulturowych przez wieki budujących Polskę³⁹.

Według prof. J. Maternickiego przy okazji dyskusji o modelu edukacji historycznej zgłaszane są postulaty przesunięcia akcentu położonego na wiadomości przyswajane (model pasywno-kontemplacyjny) na wiedzę zdobywaną i użytą samodzielnie (model aktywno-refleksyjny)⁴⁰. Nauczyciel i metodyk nauczania historii dr T. Stachur-

---

³⁹ Ł. Gawęł, *Wstęp*, [w:] *Przewodnik dla nauczycieli 2018/2019 Muzeum Narodowego w Krakowie*, http://media.mnk.pl/images/upload/pliki/pliki_educacja/materialy_dla_nauczycieli/Szkoly_i_nauczyciele_2018.pdf [dostęp: 5.01.2019].

⁴⁰ J. Maternicki, *Aktywno-refleksyjny model kształcenia historycznego*, [w:] J. Maternicki, M. Hoszowska, P. Sierżęga, *Historia. Społeczeństwo. Wychowanie*, Rzeszów 2003, s. 27–40, cyt. za: M. Machałek, *Lekcja historii online*, „Meritum. Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny” 2016, nr 3 (42), s. 20–25.

ska-Maj stwierdza zaś, że edukacja historyczna odgrywa zasadniczą rolę w kształtowaniu krytycznego myślenia rozumianego jako zespół przekonań i wartości dotyczących dziejów⁴¹.

Przeprowadzone w Holandii w latach 2014–2017 badania w instytucjach muzealnych doprowadziły do wyróżnienia dwudziestu rezultatów wydarzeń edukacyjnych w muzeach sztuki. Wśród wymienionych większość wiąże się nie z poszerzeniem wiedzy, ale z pobudzeniem ciekawości i nabywaniem umiejętności m.in. krytycznego myślenia czy stawiania pytań wobec dzieł sztuki i zjawisk społecznych⁴². Jako jeden z rezultatów pojawiła się również sama satysfakcja z udanego zwiedzania. Jeżeli muzea chcą podnosić poziom oferty i zwiększać zakres propozycji zajęć edukacyjnych oraz powiększać grono odbiorców, niezbędne jest poszerzone podejście. Działania edukacyjne powinny – oprócz celów poznawczych – tworzyć ramy dla rozwoju społecznego i osobistego uczestników. Wydaje się to o wiele trudniejsze aniżeli samo przekazywanie wiedzy.

Obchody setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości stają się okazją do wielu badań, licznych rozważań i dyskusji. Także w obszarze muzealnictwa, w tym w szczególności edukacji muzealnej rozumianej między innymi jako troska o rozbudzanie intelektualnych eksploracji prowadzących do intelektualnego i społecznego rozwoju. Diagnoza kluczowych obszarów badawczych powinna bazować na postbadawczych wnioskach i rekomendacjach, przede wszystkim traktujących o manifestowaniu wartości, poczuciu dumy, czasie radości i zabawy, poczuciu wspólnoty, ale także stałości, przy jednoczesnej potrzebie traktowania wiedzy historycznej jako elementu ogólnej kultury i czynnika kształtującego tożsamość oraz przekonaniu większości o tym, że patriotyzm polega na trosce o narodowe dziedzic-

---

⁴¹ T. Stachurska-Maj, *Historia regionalna i lokalna jako przekaz wartości w edukacji historycznej*, „Meritum. Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny” 2016, nr 3 (42), s. 37–40.

⁴² *Guiding is a profession. The museum guide in art and history museums*, ed. M. Schep, P. Kintz with contributions by N. Bijvoets, C. van Boxtel, H. van Gessel, F. Jorna, M.-T. van de Kamp, M.-J. van Schaik, s. 18–25, Rijksmuseum Amsterdam, Stedelijk Museum Amsterdam, Van Gogh Museum, University of Amsterdam 2017; <<https://www.lkca.nl/primair-onderwijs/praktijkverhalen/guiding-is-a-profession>> [dostęp: 5.04.2018].

two. Zasadne wydaje się uzupełnienie badań o szczegółową analizę relacji między edukacją muzealną a obchodami zarówno święta 11 listopada, jak i innych świąt narodowych. Zdaniem ankietowanych na szczególnie upamiętnienie zasługują daty 11 listopada (73%) oraz 3 maja (57%)⁴³. W wyniku systematycznych badań może się okazać, że także inne święta, zwłaszcza w sposób szczególny ważne w lokalnym środowisku mogą mieć wpływ na kształtowanie oferty edukacyjnej muzeów.

Punktem wyjścia powinny być badania ewaluacyjne projektów realizowanych przy wystawach związanych z obchodami, określenie wymiernych rezultatów inicjatyw, ich skuteczności, efektywności, użyteczności i trwałości, frekwencje dla poszczególnych aktywności i porównanie ich z frekwencją zwiedzających niebiorących udziału w ofercie edukacyjnej. Warto również przeprowadzić badania odbiorców projektów, ale także postarać się dookreślić ich oczekiwania wobec podobnych działań w przyszłości. Edukacja muzealna coraz częściej działająca w Internecie także powinna zostać objęta szczegółowymi badaniami. Na szczególne miejsce będą zasługiwały badania związane z projektami partycypacyjnymi upowszechniającymi postawy patriotyczne. Sukces pozytywnych emocji towarzyszących obchodom 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości powinien przynieść dalsze rezultaty w postaci szczegółowych analiz, ponieważ „edukacja muzealna jest »wizytówką« współczesnego muzealnictwa (nie tylko w Polsce). Muzeum otwartego na swoją publiczność, którą coraz częściej zaprasza do uczestniczenia w współtworzeniu muzealnych kolekcji, wystaw, przekazów. Instytucji zapraszającej społeczność do współodpowiedzialności za dobro wspólne, jakim jest dziedzictwo kultury i kultura pamięci”⁴⁴. Warto zabiegać o prestiż edukacji muzealnej, często niestety jeszcze zbyt mało poważanej w dyskursie akademickim.

Badacze edukacyjnego aspektu aktywności muzeów podkreślają, że jest to niezwykle ważna dziedzina muzeologii, której przedstawiciele starają się cały czas

---

⁴³ <https://www.nck.pl/badania/projekty-badawcze/raport-swietowanie-niepodleglosci-11-listopada-2017-roku> [dostęp: 4.01.2018], s. 25.

⁴⁴ R. Pater, op. cit., s. 74–92.

jeszcze wypracować język, definicje i metody badawcze. Ów brak „jasnych ram” jest powodem występowania znacznych różnic w pojmowaniu zakresów definiowanych terminów. Mowa jest nawet o „rozmytym pejzażu” tej dziedziny działalności muzeów. Autorzy podkreślają jednak, że jej rola w muzeologii ciągle wzrasta, że wykazuje ona dzisiaj „niezwykłą żywotność” w zakresie obszaru działania oraz naukowych poszukiwań⁴⁵.

Konkludując, należy pozwolić sobie na uwagę nawiązującą do tytułu mówiącego o społecznej odpowiedzialności edukacji muzealnej badanej z perspektywy szczególnych wydarzeń. Dynamicznie rozwijający się segment muzealnictwa, jakim jest edukacja muzealna skłania do kontynuacji badań i niejako wymusza regularną obserwację zachodzących procesów, wyrażanych opinii i zmienności zachowań, a może nawet przekonań, przy jednoczesnej świadomości skali i wagi przedsięwzięcia dla kształtowania postaw społecznych.

Marianna Otmianowska

Bibliografia

Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, kontekst, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce, red. M. Szelaż, Warszawa 2012. Pełen raport dostępny on-line file:///C:/Users/M5707~1/OTM/AppData/Local/Temp/RAPORT_O_STANIE_EDUKACJI_MUZEALNEJ-1.epub [dostęp: 4.01.2018].

Eseje o Niepodległej, red. R. Wiśniewski, Warszawa 2018.

Folga-Januszewska D., *Muzeum: fenomeny i problemy*, seria: Muzeologia, t. 10, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2015.

Guiding is a profession. The museum guide in art and history museums, ed. M. Schep, P. Kintz with contributions by N. Bijvoets, C. van Boxtel, H. van Gessel, F. Jorna, M.-T. van de Kamp, M.-J. van Schaik, s. 18–25, Rijksmuseum Amsterdam, Stedelijk Museum Amsterdam, Van Gogh Museum, University of Amsterdam 2017; <https://www.lkca.nl/primair-onderwijs/praktijkverhalen/guiding-is-a-profession> [dostęp: 5.04.2018].

Machałek M., *Lekcja historii online*, „Meritum. Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny” 2016, nr 3 (42).

---

⁴⁵ A. Nadolska-Styczyńska, *Nie tylko lekcje i oprowadzanie. Kilka uwag o polskiej edukacji muzealnej i sposobach jej badania*, „Journal of Urban Ethnology” 2016, nr 14, s. 95–11.

Maternicki J., *Aktywno-refleksyjny model kształcenia historycznego*, [w:] J. Maternicki, M. Hoszowska, P. Sierżęga, *Historia. Społeczeństwo. Wychowanie*, Rzeszów 2003, s. 27–40.

Modzelewska M., Maciejczak Z., Kukołowicz T., Wiśniewski R., *Raport Świętowanie Niepodległości 11 listopada 2017 roku*, dostępny na otwartej licencji (Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska); <https://www.nck.pl/badania/projekty-badawcze/raport-swietowanie-niepodleglosci-11-listopada-2017-roku> [dostęp: 4.01.2018].

Nadolska-Styczyńska A., *Nie tylko lekcje i oprowadzanie. Kilka uwag o polskiej edukacji muzealnej i sposobach jej badania*, „Journal of Urban Ethnology” 2016, nr 14.

Otmianowska M., Płuciniczak M., *Edukacja włączająca w muzeach*, [w:] *Potencjał sąsiedztwa. Edukacja kulturalna w Polsce i w Niemczech*, planowane wydanie – połowa roku 2019.

Otmianowska M., Zajkowska K., *Szukaj w Archiwach jako źródło*, [w:] *Educare necesse est – powrót do źródeł. Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, Warszawa 2017, s. 73–78.

Pater R., *Edukacja muzealna – wychowanie do aktywnego uczestnictwa w kulturze*, „Parežia. Czasopismo Forum Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN” 2017, nr 1 (7).

Raport o stanie edukacji muzealnej. Suplement. Część I, red. M. Szelaąg, seria: *Muzeologia*, t. 8, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2014.

Simon N., *The Participatory Museum*, Santa Cruz 2010; <<http://www.participatorymuseum.org/read/>> [dostęp: 5.04.2018].

Stachurska-Maj T., *Historia regionalna i lokalna jako przekaz wartości w edukacji historycznej*, „Meritum. Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny” 2016, nr 3 (42).

Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”, Zespół badawczy TNS Polska pod kierownictwem P. Kwiatkowskiego: F. Jasiński, K. Jodłowski, D. Kachniak, U. Krassowska, G. Liśkiewicz, S. Rudnicki, J. Skrzyńska, A. Trzasańska, dostępny na otwartej licencji (Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska), <https://www.nck.pl/upload/attachments/318315/Raport%20Niepodleg%C5%82a%20NCK%20TNS.pdf> [dostęp: 4.01.2019].

W Polsce króla Maciusia, red. A. Czerwińska, T. Sztyma, Warszawa 2018.

Wiśniewski R., *Procesy konstituowania podmiotowości państwowej i tożsamości zbiorowych w działaniach społecznych i kulturalnych w latach 1918–2018. Selektywne kalendarium*, [w:] *Eseje o Niepodległej*, red. R. Wiśniewski, Warszawa 2018.

Social liability of museum education on the example of the celebration of one hundred years of Polish independence

Keywords

museum education, celebration of one hundred years of Polish independence, exhibitions, museum studies

Summary

Museum education, the issue that is still gaining its position in contemporary museum studies, through encouraging to critical thinking and saying one's mind not only on the particular stages of education, but also on the position of visitors, contributes to building social and cultural capital. A look at the museum education as in the perspective of the celebration of one hundred years of Polish independence let to be contemplative on the borders between museum studies, popularization of knowledge about cultural heritage and history education. The attempt to depict future studies seems to be necessary in the perspective of pending actions following the strategic projects drawn by Polish museums.

Die gesellschaftliche Verantwortung der Museumspädagogik am Beispiel der Feierlichkeiten zum 100. Jahrestag der Wiedererlangung der Unabhängigkeit Polens

Schlüsselwörter

Museumspädagogik, Feierlichkeiten zum hundertsten Jahrestag der Wiedererlangung der Unabhängigkeit Polens, Ausstellungen, Museen

Zusammenfassung

Die Museumspädagogik, deren Position im zeitgenössischen Museumswesen ständig wächst, indem sie das kritische Denken fördert und die eigene Meinung nicht nur auf bestimmten Bildungsebenen, sondern auch bei allen Besuchern zum Ausdruck bringt, trägt zum Aufbau von Sozial- und Kulturgut bei. Ein Blick auf die Museumspädagogik im Rahmen der Feierlichkeiten zum hundertsten Jahrestag der Wiedererlangung der Unabhängigkeit Polens ermöglicht es zwischen den Museen, der Popularisierung des Wissens über das kulturelle Erbe und der historischen Bildung zu reflektieren. Der

Versuch, weitere Forschungen zu definieren, scheint im Hinblick auf die laufenden Prozesse, die sich aus den strategischen Projekten der polnischen Museen ergeben, notwendig zu sein.

Социальная ответственность музейного образования на примере празднований в честь 100-летия восстановления независимости Польши

Ключевые слова

музейное образование, празднования в честь столетия восстановления независимости Польши, выставки, музейное дело

Изложение

Позиция музейного образования в современном музейном деле постоянно укрепляется поощряя критическое мышление и выражение собственного мнения не только в процессе образования, но и среди всех посетителей, способствует созданию как социального, так и культурного капитала. Взгляд на музейное образование в перспективе празднований в честь столетия восстановления независимости Польши даёт пищу для размышлений в области музееведения, популяризации знаний о культурном наследии и исторического образования. Попытка определить направление дальнейших исследований кажется необходимым в перспективе происходящих процессов, исходящих из стратегических проектов польских музеев.